

Maria Wojtak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Teoretyczne obramowanie analiz gatunków prasowych (medialnych) – propozycja autorska

Uwagi wstępne

W humanistyce propozycje autorskie nie powstają w poznawczej próżni, lecz wpisują się w określoną tradycję badań. Nie oznacza to z reguły ani bezpośredniej kontynuacji, ani innego rodzaju niewolnictwa. Przeciwnie, wiąże się na ogół z re-interpretacją jednych zagadnień, redukcją innych, a także wprowadzaniem określonych innowacji.

Punktem wyjścia czyni się zwykle w takich okolicznościach deklaracje tożsamościowe, czyli oświadczenia o przynależności do dyscypliny, subdyscypliny lub nurtu badawczego. W mojej praktyce badawczej raczej unikałam takich deklaracji, formułowanych ostro i jednoznacznie¹. Prasoznawcy, wywodzący swe koncepcje z literaturoznawstwa, moim badaniom przypisują profil językoznawczy². Nie ma potrzeby rozwijania tego wątku, przypominania tła oraz charakteru postaw separatystycznych bądź integracyjnych³. Nie to jest bowiem dla moich deklaracji metodologicznych najważniejsze.

W niniejszym opracowaniu chcę przypomnieć i zmodyfikować w pewnych zakresach własne propozycje konfigurowania teoretycznego zaplecza analiz gatunków prasowych. Istotne w mojej biografii naukowej jest to, iż ani nie zaczęły się te dociekania od prasy, ani na prasie się nie kończą. Ogólną postawę mogę ująć w następujący sposób: odwołując się do dziedzictwa filologii (a więc zarówno literaturoznawstwa, jak i lingwistyki)⁴, tworzę zaplecze teoretyczne dla badań genologicznych, opartych na zintegrowanej metodzie opisu, a odnoszących się do wypowiedzi z różnych obszarów aktywności komunikacyjnej polskiej wspólnoty kulturowej. Przedmiotem analiz czyniłam do tej pory komunikację artystyczną (zwłaszcza dramat), religijną, urzędową, potoczną i medialną (zwłaszcza prasową)⁵.

¹ Zob.: M. Wojtak, *Sporne i bezsporne problemy współczesnej genologii*, „Poradnik Językowy” 2014, z. 8, s. 7-22; eadem, *Dylematy genologa*, [w:] *Porozmawiajmy o gatunkach. Artystycznych i użytkowych*, red. E. Bulisz, M. Wojtak, Lublin 2015, s. 11-29.

² Zob. dla przykładu: K. Wolny-Zmorzyński, A. Kozieł, *Genologia dziennikarska*, „Studia Medioznawcze” 2013, z. 3, s. 23-34.

³ Zob.: M. Wojtak, *Dylematy genologa*, s. 12-16 i zmodyfikowaną wersję w języku niemieckim: *Welchen Forschungsweg einschlagen? Dilemmate eines Textsorten- und Gattungsforschers*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 2015, nr 8, s. 235-240.

⁴ A w pewnych okolicznościach także prasoznawstwa – warto w tym miejscu dodać.

⁵ Informacje bibliograficzne znajdują się w publikacji: *Bibliografia dorobku naukowego pracowników Instytutu Filologii Polskiej UMCS do roku 2013*, red. B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014, s. 643-661.

Dominujące obecnie tendencje w naukach humanistycznych oraz współtworzony przez badaczy klimat intelektualny to czynniki, które pozwalają w moim przekonaniu odsuwać na plan dalszy dyscyplinową tożsamość i czynić pierwszoplanowymi kwestie przedmiotu badań i badawczego instrumentarium. Dążę zatem do stworzenia przestrzeni poznawczej, w ramach której lingwistyczne (a właściwie filologiczne) zaplecze, jako podstawa analiz i interpretacji, ma się łączyć z rozległym polem badawczym współczesnego medioznawstwa⁶.

Artykuł niniejszy traktuję jako próbę rekonstrukcji podstawowych pojęć, które stanowią dla mnie zaplecze teoretyczne metod analizy genologicznej z ograniczeniem jej przedmiotu do gatunków prasowych, gdyż tego obszaru w polu medialnym dotyczy moje doświadczenie badawcze⁷. Ponieważ moje propozycje są przejmowane przez badaczy radia czy telewizji, postaram się te filiacje odnotować⁸.

W dalszej części opracowania omówię poszczególne pojęcia, istotne dla opisu gatunków prasowych (bez szczegółowych uwag na temat możliwości ich stosowania w pozamedialnym polu badawczym). Nie będzie to rekonstrukcja chronologiczna, lecz problemowa. Na liście wspomnianych pojęć umieszczam: gatunek (wzorzec gatunkowy, aspekty i warianty wzorca, paradoksy gatunku, pole gatunkowe i pole gatunkowych odniesień), gatunki prasowe, dyskurs (dyskurs medialny, w tym prasowy, absorpcyjny charakter dyskursu prasowego), redukcjonizm genologiczny, kolekcje gatunków i ich tekstowe realizacje (mozaiki i kolaże tekstowe), przebitki gatunkowe, problemy typologiczne, podstawowe założenia i cele analiz genologicznych. Wspomniana siatka pojęć zakreśla ogólnie krąg zadań badawczych, jakie sobie stawiam⁹.

Ogólne założenia (ważne ze względu na istnienie innych modeli opisu genologicznego)¹⁰ sprowadzają się do przyjmowania perspektywy badacza, obserwatora. Nie dążę do odtworzenia utrwalonego w świadomości potocznej, a zakodowanego przede wszystkim w nazwach gatunkowych, obrazu gatunków prasowych¹¹, lecz

⁶ Poznawczą bogatą prezentację zakresów badawczych wspomnianej dyscypliny zawiera publikacja: *Media.pl Badania nad mediami w Polsce*, red. T. Bielak, G. Ptaszek, Kraków 2016.

⁷ Pojęcie analizy genologicznej scharakteryzowałam w artykułach: M. Wojtak, *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze” 2014, z. 3, s. 63-71; eadem, *Genologicznej analizy teksta*, [w:] *Stereotypność i twórczość w tekstach*, red. E. A. Bażenowa, Piern 2014, s. 77-86. O kontekstach tak skonfigurowanych analiz zob.: M. Kita, *Maria Wojtak „na medialnym polu badawczym”*. *I nie tylko...*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 19-26.

⁸ Nie będę dążyć do skrupulatnego odtwarzania stanu badań w tym zakresie, sygnalizując jedynie wybrane, zrealizowane w publikacjach przypadki wprowadzenia moich koncepcji na medialne pole badawcze, a więc nie tylko w odniesieniu do gatunków prasowych. W tym miejscu odsyłam do opracowania o uogólniającym charakterze: G. Ptaszek, *Wkład profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach...*, s. 27-36.

⁹ Zastanowić się warto nad tym, jak gęsta powinna być siatka pojęciowa zapewniająca adekwatną analizę wypowiedzi reprezentujących określone gatunki, z jakich pojęć powinna się składać (ja własną ciągle uzupełniam), jak ustalać relacje między pojęciami współtworzącymi ową sieć.

¹⁰ Zob.: J. Bartmiński, *Jak opisywać gatunki mowy?*, [w:] *Język a Kultura*, t. 23, *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław 2012, s. 13-32.

¹¹ Częściowo obraz ten został odtworzony w wybranych opisach gatunków w następujących publikacjach: *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2003; M. Zaśko-Zielińska, *Przez okno świadomości. Gatunki mowy w świadomości użytkowników języka*, Wrocław 2002. Już w tym miejscu powinien zaznaczyć, że ważna dla opisu gatunków prasowych jest raczej świadomość twórców. Zob.: M. Wojtak, *Zmienność w jednoci, czyli o gatunkach prasowych i ich metamorfozach*, [w:] *Problemy i nadzieje współczesnego dziennikarstwa*, red. G. Filip, Rzeszów 2016, s. 103-128. Problematyka owej świadomości

buduję teoretyczne zaplecze analiz owych gatunków. Jest to zaplecze osadzone w empirii tekstowej i nie tylko w moim doświadczeniu badawczym. Uznaję taką postawę badawczą za uzasadnioną. Nie zamierzam jednak narzucać komukolwiek ani owej postawy ogólnej, ani sposobu ujmowania zaplecza teoretycznego analiz czy traktowania praktyki analitycznej. Filologiczny punkt widzenia, który konsekwentnie reprezentuję, nie może przecież być postrzegany jako jedyny czy dominujący. Pozwala jednak, co chcę już w tym miejscu uwypuklić, dość zgrabnie przechodzić do praktyki dziennikarskiej, ma więc nie tylko walory poznawcze, lecz także warsztatowe¹².

Gatunek wypowiedzi

Gatunek wypowiedzi to byt abstrakcyjny – schemat organizacji tekstu¹³. Ujęcie dynamiczne, które też będzie potrzebne w kontekście opisu gatunków prasowych, pozwala mówić o gatunku jako zbiorze reguł, które podpowiadają użytkownikom języka (członkom określonej wspólnoty komunikacyjnej bądź dyskursywnej), jak kształtować zarówno typowe, jak i konkretne interakcje. Pojęciem gatunku należy też ogarniać, co sygnalizował przed laty Stanisław Gajda, zbiór tekstów (wypowiedzi) realizujących reguły wzorca¹⁴.

Akceptację innych badaczy znalazła zatem idea postrzegania gatunku w trzech perspektywach¹⁵: (1) statycznej – jako modelu organizacji wypowiedzi, (2) dynamicznej – jako zbioru reguł komunikacyjnych (czy nawet dyskursywnych), (3) konkretyzującej – jako zbioru wypowiedzi zbliżonych pod względem formalnym, semantycznym i stylistycznym¹⁶.

Na tym kłopoty eksplikacyjne się nie kończą, ponieważ gatunek jest kategorią skomplikowaną. Ma charakter kulturowy, historyczny, poznawczy, pragmatyczny, formotwórczy, stylistyczny i porządkujący¹⁷.

Gatunki powstają na mocy konwencji jako schematy organizacji wypowiedzi, czyli wzorce. Kompleksowo ujmowany wzorzec gatunkowy obejmuje cztery aspekty (płaszczyzny organizacji): (1) strukturę, czyli ramę tekstową (typowy początek i koniec), podział na komponenty strukturalne (segmenty) i relacje między nimi, (2) pragmatykę, czyli sposób wpisania w tekst nadawcy i odbiorcy, relacje nadawczo-odbiorcze oraz zbiór intencji komunikacyjnych, (3) tematykę (aspekt poznawczy), a więc dobór tematów (zagadnień), sposób ich prezentacji (punkt widzenia, zakres,

zajmuje też innych badaczy. Zob.: M. Kasiak, *Artykuł publicystyczny w świadomości genologicznej dziennikarzy prasowych*, „Studia Medioznawcze” 2015, nr 4, s. 83–95.

¹² Zob.: J. Ściślak, *Jak zostać dziennikarzem*, Wrocław 2007, s. 175.

¹³ Zob.: M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Lublin 2004; eadem, *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Lublin 2008 (lub 2010), a także zawarte w tych opracowaniach ustalenia i wskazówki bibliograficzne. Mówię konsekwentnie o gatunkach wypowiedzi nie gatunkach mowy, ale tego wątku nie będę w tym miejscu rozwijać.

¹⁴ S. Gajda, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 255–256.

¹⁵ M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, s. 16.

¹⁶ Zob.: G. Ptaszek, *Wkład profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, s. 30. Ujęcie konkretyzujące harmonizuje z medioznawczymi koncepcjami, co odnotowuje G. Ptaszek. Zob. ponadto: M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*, Kraków 2007, s. 68: Gatunek w mediach to grupa, klasa, kategoria tekstów połączonych wspólnymi cechami w zakresie treści, formy i/lub stylu.

¹⁷ Więcej na ten temat: M. Wojtak, *Genologia tekstów użytkowych*, [w:] *Polonistyka w przebudowie*, t. I, red. M. Czermińska i in., Kraków 2005, s. 132–138.

stopień szczególności, postawa podmiotu wobec podjętej tematyki), a także hierarchię wartości i inne składniki wizji świata, (4) stylistykę, czyli zbiór cech ekstralingwistycznych dookreślonych strukturalnie, zdeterminowanych pragmatycznie i treściowo oraz związanych z genezą użytych środków językowych¹⁸.

Gdy mowa o parametrach gatunku, nie możemy poprzestać (ze względu na ontologiczne skomplikowanie tej kategorii oraz jej polimorficzność) na wyodrębnieniu aspektów wzorca. Wzorce bowiem się polaryzują, tworząc warianty. W mojej koncepcji gatunku mieści się refleksja o trzech wariantach wzorca: (1) wariacie kanonicznym, czyli takim, który jest najbardziej trwały i decyduje o tożsamości gatunku, dookreślając wszystkie parametry wzorca, a więc strukturę, pragmatykę, tematykę i styl; (2) wariantach alternacyjnych, czyli ilościowych i/lub jakościowych modyfikacjach kanonu (redukcja składników, uzupełnienie o nowy komponent, substytucja – to najważniejsze przejawy alternacyjnych przekształceń, które wiążą się ze stosownymi modyfikacjami nie tylko strukturalnych aspektów wzorca)¹⁹; (3) wariantach adaptacyjnych, czyli zapożyczeniach gatunkowych – nawiązaniach do obcych danemu gatunkowi wzorców bez utraty tożsamości gatunkowej. Proponuję, aby je dzielić na adaptacje globalne i częściowe.

Nie tylko w komunikacji medialnej obowiązuje obecnie moda na eksperymentowanie, tworzenie wrażenia innowacyjności, gier z konwencjami lub nawet ich burzenia. Dlatego wzorce kanoniczne stanowią raczej składniki (często mgliście się rysujące) świadomości gatunkowej twórców, a nie przejawy praktyki komunikacyjnej. W odniesieniu do każdego gatunku liczba i jakość jego wariantów służy ustalaniu granic redakcyjnego eksperymentowania i swobody twórczej. Żonglując wybranymi składnikami konwencji gatunkowej, dziennikarze starają się tworzyć wrażenie absolutnej innowacyjności. Analizy bogatego materiału empirycznego, czerpanego z różnych typów prasy, pokazują tymczasem, że nawet najbardziej kreatywne okazy tekstowe nie tracą sygnałów gatunkowej przynależności²⁰.

Dla opisu gatunków ważny jest jeszcze status wzorca. W bogatym zbiorze gatunków reprezentujących różne sfery komunikacyjne znajdujemy wzorce normatywne z regułami ustalonymi i kodyfikowanymi w podręcznikach lub poradnikach²¹. Obok nich funkcjonują jednak także wzorce elastyczne, kształtowane w praktyce twórczej. Można je zatem interpretować jako zbiór obligacji dla twórców (obligacji o różnej sile) oraz zespół oczekiwań ze strony odbiorców. Gatunki

¹⁸ Szczegóły w: M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, s. 14-17; eadem, *Analiza gatunków prasowych...*, s. 12-16.

¹⁹ Alternacje mogą być płytkie (obejmować jedną modyfikację) lub głębokie, gdy obserwujemy całą gamę przekształceń kanonu.

²⁰ Zob. dla przykładu: M. Wojtak, *Gatunki prasowe w dyskursywnym zakorzenieniu*, [w:] *Tekst – gatunek – dyskurs na przełomie XX i XXI wieku*, red. J. Szadura, Lublin 2012, s. 9-26; eadem, *Współczesnej publicystyki prasowej oblicza różne*, „Poznańskie Studia Polonistyczne” 2013, t. 20, z. 2, s. 205-220; eadem, *Niebanalne teksty prasowe w analizie genologicznej*, [w:] *Człowiek i kultura w komunikacji medialnej*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Lublin 2015, s. 135-145.

²¹ Osobliwymi unormowaniami i kodyfikacjami odznaczają się gatunki prawne. Zob. na ten temat: M. Wojtak, *Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zarys problematyki*, [w:] *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 131-141. Bogatym zbiorem źródeł reguł współtworzących kod gatunkowy dysponują też gatunki przekazu religijnego. Ich wzorce mają w moim przekonaniu status wzorców stanowiących.

prasowe dysponują obecnie wzorcami elastycznymi, a źródła reguł gatunkowych stale się wzbogacają i różnicują²².

Gatunek wypowiedzi jest zatem tworem polimorficznym. Dla każdego gatunku da się, w związku z tym, wyodrębnić pole gatunkowe, które jest obrazem wewnętrznego zróżnicowania, czyli układem wariantów wzorca i odmian gatunkowych, oraz pole gatunkowych odniesień wynikające z tendencji do innowacyjności, łamania konwencji gatunkowych, nawet tych, niezbyt mocnych, poszerzania skali zapożyczeń o zróżnicowanym charakterze lub tworzenia kolekcji gatunkowych (problematyka ta jeszcze powróci)²³.

Gatunki prasowe i wyznaczniki ich polimorficzności

Samo pojęcie gatunki prasowe może budzić zastrzeżenia związane z określeniem jego zakresu. Ani miejsce publikacji czy twórca, ani podstawowe funkcje nie pozwalają bowiem zakreślić precyzyjnie granic pojęcia.

Niezależnie od tego, w jakim stopniu zadowalać może ta eksplikacja, gatunki prasowe wiązać będę z wydawnictwami periodycznymi (gazetami, czasopismami) zarówno w wersji papierowej, jak i internetowej²⁴.

Czy to jednak oznacza, że mowa będzie o wszystkich typach wypowiedzi upowszechnianym za pośrednictwem prasy? Można używanemu tu terminowi nadać taki szeroki zakres. Wtedy oprócz prasowych gatunków dziennikarskich trzeba byłoby brać pod uwagę całą gamę gatunków użytkowych, które prasa zawiera, a więc reklamę prasową, ogłoszenia (ofertowe, o przetargu itd.) oraz tzw. ogłoszenia drobne, nekrologi, listy do redakcji. Spór o zakres pojęcia gatunki prasowe szybko mógłby się stać sporem akademickim, więc urywam ten wątek, deklarując, że dalszej analizie poddane tu będą prasowe gatunki dziennikarskie²⁵. Są to gatunki o utrwalonej formie, czasem osadzone w głębokiej przeszłości, dysponujące względnie trwałymi wzorcami organizacji wypowiedzi. Ich twórcami są z reguły dziennikarze²⁶. Zdaję sobie sprawę z tego, że w obecnym stanie mediów taka eksplikacja może być postrzegana jako niezadowolająca.

Owe gatunki da się podzielić (zgodnie z tradycją)²⁷ na gatunki o dominującej funkcji powiadamiania i gatunki o dominującej funkcji interpretacyjnej, która

²² Zob.: D. Kępa-Figura, *Pragmatyczne aspekty gatunku (na przykładzie informacji dziennikarskiej)*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne...*, s. 97-105. Autorka formułuje inspirującą tezę, że zgoda odbiorców na wpisanie do określonej wspólnoty oczekiwań jest jednym z warunków ukształtowania pragmatycznego aspektu wzorca gatunkowego.

²³ Charakterystyka pól gatunkowych najważniejszych gatunków prasowych znajduje się w książce *Gatunki prasowe* w segmentach zamykających opisy poszczególnych gatunków.

²⁴ Nie ma potrzeby, abym na użytek tego opracowania posługiwała się terminem e-gazety czy też e-gatunki. Pragnących pogłębić wspomnianą problematykę, odsyłam do publikacji: *E-gatunki. Dziennikarz w nowej przestrzeni komunikowania*, red. W. Godzic, Z. Bauer, Warszawa 2015, a zwłaszcza do artykułu Z. Bauera, *Gatunki dziennikarskie w Sieci. Co się zmieniło i jak bardzo?*

²⁵ Zob. na ten temat: Z. Bauer, *Gatunki dziennikarskie*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000, s. 146. Kwestię zasadności wprowadzania pojęcia gatunek medialny zostawiam na boku. Zob.: G. Ptaszek, *Wkład profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, s. 27-29.

²⁶ Zob.: M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, s. 15.

²⁷ Podział tradycyjny obejmuje wyodrębnianie gatunków informacyjnych i gatunków publicystycznych oraz mieszanych czy pogranicznych. Nawiązując do tradycji, uwzględniłam ten podział w monografii (*Gatunki prasowe*) i podręczniku (*Analiza gatunków prasowych*), pokazując jego ograniczenia, nie na tyle jednak czytelnie, by nie wzbudzać oporów zwolenników innych sposobów grupowania gatunków wypowiedzi. Problematyka ta jeszcze powróci.

obejmuje także funkcję intrygowania odbiorców, zjednywania ich dla konkretnych tytułów prasowych oraz funkcję ludyczną. Wspominam o dyferencjacji gatunków już w tym miejscu, ponieważ pozwala ona uwypuklić pewne prawidłowości w kształtowaniu zarówno pól gatunkowych, jak i pól gatunkowych odniesień.

Z moich ustaleń, opartych na analizie bogatego materiału empirycznego, wynika, że gatunki o dominującej funkcji powiadamiania o aktualnych faktach lub zdarzeniach mają pola gatunkowe koncentryczne. Na ogół da się im przypisać funkcjonowanie wzorców kanonicznych (rzadko w praktyce komunikacyjnej realizowanych), wzorców alternacyjnych, opartych zarówno na alternacjach ilościowych, jak i jakościowych, a także wzorców adaptacyjnych (z dominującymi adaptacjami częściowymi, które mogą być w praktyce realizowane bardzo rzadko). Dominuje w ich przypadku lekko zmodyfikowany kanon.

Tak zarysowany kształt pola gatunkowego odnosi się w szczególności do wzmianek, notatek (choć te ostatnio są w prasie papierowej traktowane po macoszemu) i wiadomości. Ich analiza pozwala jeszcze dodatkowo na łączenie tej grupy gatunków na podstawie odniesień derywacyjnych, gdyż notatkę można traktować jako rozszerzoną wzmiankę, a wiadomości nadawać status wzbogaconej formalnie i treściowo notatki.

Każdy z tych gatunków (mimo rozlicznych modyfikacji) zachował tożsamość strukturalną zarówno związaną z segmentacją i ustalaniem granic wypowiedzi, jak i układem treści w części głównej, czyli korpusie. Prosty tytuł i jednoakapitowy korpus tworzy wzmiankę, złożony tytuł i kilkuakapitowy korpus buduje notatkę, a dodanie do notatki lidu (czyli graficznie wyróżnionego akapitu publikowanego po tytule) czyni całość wiadomością. Tak wstępnie zarysowany wzorec kanoniczny obejmuje jeszcze układ treści w korpusie respektujący zasadę odwróconej piramidy (najważniejsze dane na początku, a w dalszych partiach tekstu treści mniej istotne dla prezentowanego tematu) oraz obiektywizację przekazu²⁸. Kwestia funkcji była już poruszana, więc zostają uwagi na temat stylu, o którym decyduje dążenie do precyzji, prostoty i zrozumiałości, co oznacza obecność polszczyzny standardowej, elementów stylu potocznego (z rejestru neutralnego) oraz leksyki fachowej znanej powszechnie, a także dominację zdań nierozbudowanych i koherentnie powiązanych.

Zrekonstruowany powyżej wzorec kanoniczny, stanowiący centrum pól gatunkowych wymienionych gatunków, jest realizowany rzadko. W praktyce redakcyjnej dominują wypowiedzi, będące rezultatem alternacji. Przy czym we wzmiankach mogą to być jedynie alternacje jakościowe, ponieważ tych minimalnych komunikatów nie da się redukować bez utraty tożsamości gatunkowej. Notatki podlegają na ogół procesom redukcyjnym dotyczącym tytułów, gdyż dla wygody czytelników wprowadza się na ogół tytuły proste (jednoskładnikowe). Analogiczne prawidłowości obserwować można w wiadomościach. Jedynie wypowiedzi traktowane jako czołówki, a więc publikowane na pierwszych stronach tradycyjnych gazet najważniejsze wiadomości, mogą mieć zredukowany korpus. W działach tematycznych publikuje się obszernie teksty (odbierane jako artykuły), podlegające alternacjom jakościowym. Najczęściej są to tzw. głosy dopuszczone, a więc wypowiedzi uczestników prezentowanych zdarzeń cytowane i traktowane jako podstawowe wyznaczniki dziennikarskiego obiektywizmu. Uzupełnieniem tych

²⁸ Nie rozwijam tego wątku, przypominając jedynie, że jest to właściwość komunikatów prasowych, którą dziennikarze uznają za istotną, choć w praktyce trudno osiągalną.

zabiegów w sposobie prezentacji tematu są różnorodne gry w tytułach, autonomizujące te składniki wypowiedzi prasowych i nadające im status samodzielnych komunikatów redagowanych według określonych wzorców²⁹.

Dla charakterystyki poszczególnych gatunków istotna jest jeszcze skala ich paradoksów (pojęcie przejęte z koncepcji Stefanii Skwarczyńskiej). Dotyczy ona otwartości tematycznej z jednej strony (w prasie ogólnej) i profilowania tematycznego (w prasie wyspecjalizowanej). W przypadku gatunków o dominującej funkcji powiadamiania odnosi się do: (1) płaszczyzny pragmatycznej z określonymi gramami i symulowaniem obiektywizmu, wprowadzaniem dialogowości wewnętrznej komunikatów i dialogowości zewnętrznej, (2) zderzaniem różnych punktów widzenia w sposobie prezentacji tematyki, (3) płaszczyzny stylistycznej (eksponowanie kontrastów stylistycznych)³⁰.

Paradoksy gatunku wiążą się ponadto ze współistnieniem tendencji do stabilizacji wzorców gatunkowych (co umożliwia parodiowanie danego gatunku lub użycie w celach satyrycznych) i ich otwierania na nowe gatunki, nadawania nowych zadań komunikacyjnych. Na przykład przeobrażenia wzmianek pokazują, że stosowanie kilku nieskomplikowanych zabiegów redakcyjnych sprzyja wrażeniu nieustannego odświeżania i burzenia konwencji gatunkowych³¹.

Zastosowanie jednolitego schematu opisu klasy gatunków (nawet przy świadomości nieostrości jej granic) pozwoliło dostrzec interesujące relacje wzajemne. Okazało się, że klasyczne gatunki prasowe tworzą continuum. Zaproponowałam (w 2004 roku prowokacyjnie wobec tendencji do rozdzielania strefy informacji od strefy publicystyki), aby wstępnie dookreślać gatunki brane pod uwagę jako określoną informację. Stąd w monografii *Gatunki prasowe* wzięły się następujące tytuły rozdziałów: Wzmianka. Minimalna informacja prasowa, Notatka prasowa. Informacja poszerzona, Wiadomość prasowa. Informacja pełna, Zapowiedź. Informacja o informacji i reklama informacji, Sylwetka prasowa. Informacja o osobie i rekomendacja osoby, Komentarz prasowy. Informacja zinterpretowana, Felieton. Informacja zakamuflowana, Wywiad prasowy. Informacja rozpisana na głosy, Reportaż. Informacja zobrazowana³².

Analizy zawarte w monografii *Gatunki prasowe* pozwoliły ponadto na pokazanie różnych układów pól gatunkowych. Większość gatunków prasowych, na co już zwracałam uwagę, ma pola o układzie koncentrycznym i nieproporcjonalnych strefach realizacyjnych. Centrum stanowią ugruntowane w zbiorowej świadomości, ale rzadko realizowane – wzorce kanoniczne, strefę bliską centrum i realizacyjnie rozbudowaną – wzorce alternacyjne, a strefę peryferyjną i realizacyjnie kruchą – wzorce adaptacyjne. Prawdółowość ta dotyczy wszystkich tradycyjnie wyodrębnianych gatunków informacyjnych i części gatunków publicystycznych³³.

²⁹ Na temat przekształceń tytułów napisano wiele artykułów i monografii. Prezentacja gier oraz ich autorska interpretacja znajduje się w mojej monografii i podręczniku: *Gatunki prasowe*, passim oraz *Analiza gatunków prasowych*, s. 19-22.

³⁰ Zob.: M. Wojtak, *O nowych formach dziennikarskiej informacji w prasie tradycyjnej*, [w:] *Współczesne media. Media informacyjne*, t. 1, red. D. Kępa-Figura, I. Hofman, Lublin 2016, s. 83-99.

³¹ Zob.: M. Wojtak, *Analiza gatunków prasowych*, s. 45; eadem, *Wzmianki do zadań specjalnych*, „Media. Kultura. Społeczeństwo” 2007, t. 2, s. 7-17.

³² Część tych quasi-definicji znalazła rozwinięcie w pracach innych medioznawców.

³³ Zob. dla przykładu uwagi dotyczące pola gatunkowego komentarza: M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, s. 200-201.

Osobliwością na tym tle jest sylwetka, która ma wyłącznie wzorce adaptacyjne. „Techniki adaptacji da się zamknąć w schemacie interferencji gatunkowych. Procesom interferencyjnym podlegają wybrane składniki wzorców gatunków prasowych (zwłaszcza struktura) i schematy gatunków biograficznych, zwłaszcza biogramu, życiorysu i ankiety personalnej”³⁴. Pole gatunkowe sylwetki nie może mieć zatem kształtu koncentrycznego, lecz rozpada się na kilka autonomicznych stref.

Na koniec tej immanentnej prezentacji gatunków prasowych jeszcze słowo o zjawisku z adaptacją spokrewnionym, znamionującym swobodę twórczą dziennikarzy, czyli o konceptach. Wydobywam tego typu zabiegi, aby przeciwstawić się stereotypowym przekonaniom o odtwórczym charakterze tekstów prasowych. Konceptyzm jest typowy dla literatury, pojawia się jednak coraz częściej w prasie (nie tylko w publicystyce). Koncepty to pomysły na takie zredagowanie określonej wypowiedzi, które nie tylko zaskoczy czytelnika, ale go zachwyci. Konceptyzm pozwala tłumaczyć wiele zabiegów służących uatrakcyjnianiu komunikatów prasowych. Realizację konceptów odnajdujemy w konkretnych wypowiedziach, ale samo zjawisko konceptyzmu może być wpisane w konwencje gatunkowe. Do gatunków, które preferują koncepty zarówno strukturalne, a więc obejmujące całe teksty, jak i wolne, czyli odnoszące się do wybranych segmentów tekstu należą sylwetka i felieton (ostatnio także komentarz). Z konceptyzmem można też jednak wiązać gry w tytułach takich gatunków jak wzmianka, notatka czy wiadomość. Koncept staje się jednym ze sposobów realizowania wzorców adaptacyjnych wszelkich gatunków, współtworząc dynamikę metamorfoz gatunkowych³⁵.

Dyskurs prasowy

Dyskurs ujmuję jako całokształt praktyk komunikacyjnych związanych z określoną dziedziną ludzkiej aktywności. Takie potraktowanie zagadnienia pozwala łączyć koncepcję dyskursu jako użycia języka, zdarzenia komunikacyjnego czy też interakcji. Będzie to zatem kategoria prezentująca sposoby zorganizowania ludzkiej aktywności, a więc także praktyki komunikacyjnej takiej wspólnoty, która w trakcie różnorodnych interakcji ustala i uzgadnia istotne dla siebie treści (wizję świata), konserwuje stosowne scenariusze zachowań komunikacyjnych oraz reguły ich wypełniania za pośrednictwem wypowiedzi (i/lub środków niewerbalnych)³⁶.

Dyskurs jest zjawiskiem polimorficznym i może być postrzegany na kilka sposobów. Rozszerzanie tej problematyki w niniejszym opracowaniu nie wydaje mi się celowe. Dlatego przechodzę do szkicowej charakterystyki dyskursu prasowego (medialnego). Jest on przymatycznie zróżnicowany, ponieważ media pełnią różnorodne funkcje z woli nadawców oraz ze względu na rzeczywiste lub wyimaginowane potrzeby odbiorców. W odniesieniu do prasy mamy do czynienia z tworzeniem interakcyjnego stylu komunikacji (jeśli jest to wersja internetowa, z rzeczywistą

³⁴ Ibidem, s. 163.

³⁵ O konceptach stosowanych w felietonistycznej twórczości Joanny Szczepkowskiej zob.: M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, s. 218-236.

³⁶ Zob. dla przykładu: M. Wojtak, *Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy*, Lublin 2010, 29. Ponadto warto odesłać do następujących publikacji o charakterze przeglądowym: U. Żydek-Bednarczuk, *Dyskurs medialny*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej. Style współczesnej polszczyzny*, red. E. Małinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 190; M. Kita, *Dyskurs prasowy*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej. Style współczesnej polszczyzny*, s. 199-204.

interaktywnością), który nie oznacza jedynie dialogowego nastawienia wypowiedzi i aktywizowania odbiorcy, lecz odnosi się do kreowanego w komunikatach prasowych obrazu rzeczywistości, a raczej budowania wspólnoty dyskursywnej, czyli wspólnoty świata. Wizja świata jest kształtowana: (1) z punktu widzenia odbiorcy (z uwzględnieniem jego potocznych wyobrażeń i doświadczeń), (2) zgodnie z oczekiwaniami odbiorcy (chodzi przede wszystkim o zakres poruszanych zagadnień), (3) z udziałem odbiorcy (często fingowanym), (4) za pomocą środków językowych znanych odbiorcy, przede wszystkim potocznych, choć zakres otwarcia na różnorodne style wypowiedzenia jest praktycznie nieograniczony³⁷.

Dyskurs prasowy funkcjonuje jako proces, a więc zbiór strategii, które realizują nadawcy, by zatrzymać na sobie uwagę odbiorców, zainteresować ich swymi komunikatami, zaintrygować, pozyskać dla określonych idei czy wartości, rozbawić – jednym słowem zając sobą³⁸. Jest to dyskurs zanurzony w kulturze popularnej³⁹. Dziedzina ontologiczna dyskursu rysuje się jako zapośredniczona i wykreowana w sposób typowy dla mediów, a więc w perspektywie wybranej przez medialnego nadawcę, ze zmienną referencją, gdyż nie zawsze fakty stanowią podstawę wizji świata, lecz ich interpretacja, nastawiona na budowanie wspólnoty z odbiorcą⁴⁰. Konfiguracja funkcji pozostaje zasadniczo stała (informowanie, interpretacja, kumulacja wiedzy, mobilizacja i rozrywka); zmieniają się ich układy w różnych typach prasy (lub nawet konkretnym tytule); obowiązuje zasada synkretyzmu w sposobie wyrażania owych funkcji. Relacje nadawczo-odbiorcze nabierają charakteru zwrotnego i partnerskiego, choć często w prasie jest to jedynie dyskursywna gra. Składnikiem tej gry stają się chwytliwy sprzyjające modyfikowaniu takich parametrów sytuacji jak miejsce i czas. Interakcyjny styl komunikacji zakłada sugerowanie scenariuszy typowych dla komunikacji tu i teraz, bezpośredniej, opartej na rozmowie, a więc także personalizowanej. Dziedzina aksjologiczna dyskursu jest zmienna i bogata. Dominuje hedonizm i rozrywka, ale pojawiają się też wartości wyższe, nie tylko w prasie nazywanej opiniotwórczą czy w prasie konfesyjnej⁴¹. Zbiór praktyk komunikacyjnych tworzących współczesny dyskurs prasowy układa się w pasmo antynomii oraz paradoksów⁴².

Dla pełnej charakterystyki dyskursu prasowego istotna jest jeszcze jego absorpcyjność⁴³. Współczesna prasa stosuje liczne filtry komunikacyjne w ramach absorpcji przytoczeniowej lub interpretacyjnej. Dzięki tym zabiegom dyskurs prasowy jawi się jako utkany (cytatowo lub transformacyjnie) z innych dyskursów. W jego ramach da się wyodrębnić zbiór dyskursów X i dyskursów o X (na przykład dyskurs religii i dyskurs o religii, dyskurs polityki i dyskurs o polityce, dyskurs ekonomii

³⁷ Szerzej na ten temat: M. Wojtak, *Interakcyjny styl komunikowania w prasie kobiecej*, [w:] *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku*, t. 1, red. J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan, Lublin 2006, s. 115-128; eadem, *Rozłożone gazety. Studia z zakresu prasowego dyskursu, języka i stylu*, Lublin 2015, s. 107-122.

³⁸ Zob. uzupełnienia w: M. Wojtak, *Gatunki prasowe w dyskursywnym zakorzenieniu*, s. 14.

³⁹ Ibidem, s. 14.

⁴⁰ Obecnie w części pola medialnego funkcjonują działania komunikacyjne oraz ich rezultaty, czyli wypowiedzi, które służą de facto dezinformacji i zrywaniu wspólnoty z odbiorcą.

⁴¹ Zob.: M. Wojtak, *Gatunki prasowe w dyskursywnym zakorzenieniu*, s. 15.

⁴² Charakteryzuję je szerzej w książce *Głosy z teraźniejszości...*, por. zwłaszcza uwagi syntetyzujące: s. 183-185.

⁴³ Zob. dla przykładu: M. Wojtak, *Gatunki prasowe w dyskursywnym zakorzenieniu*, s. 15-17.

i dyskurs o ekonomii)⁴⁴. Tak postrzegany dyskurs prasowy zmienia się w rytmie własnym, ale z uwzględnieniem rytmiki przeobrażeń innych dyskursów.

Zarysowana powyżej optyka dyskursywna pozwala konwencje gatunkowe postrzegać jako dynamiczne. Nie zawsze jednak skutkiem określonych przeobrażeń jest synkretyzm gatunkowy. Analiza dyskursywna czyni z gatunku filtr komunikacyjny. Dyskurs staje się siedliskiem komunikacyjnym gatunku, co nie oznacza, że konkretny gatunek musi bytować w jednym dyskursie.

Polaryzacja rynku prasy powoduje funkcjonowanie tytułów bliskich klasycznemu oddzielaniu informacji od publicystyki. Najczęściej jednak następuje cieniowanie konwencji, eksponowanie alternacji i pożyczek gatunkowych. Zmianom podlega też hierarchia gatunków, dynamiczne są ich układy w ramach zjawiska, które nazwałam redukcjonizmem genologicznym (obejmuje ono redukcję wybranych form wypowiedzi dziennikarskiej, znaczące modyfikacje innych oraz tworzenie nowych gatunków w ramach szeroko ujmowanego poradnictwa i modelowania komunikacji z czytelnikami na wzór odniesień przyjacielskich)⁴⁵.

Pozwala to w nowym świetle postrzegać otwarcie prasy na odbiorców. Uczynienie dyskursu podstawową kategorią interpretacyjną stwarza możliwość bardziej dojrzałej interpretacji metamorfoz gatunków prasowych (bez uciekania się jedynie do sądów o rozmyciu konwencji gatunkowych). A to w obecnej sytuacji prasy zagadnienie kluczowe.

Na koniec tej części opracowania dodam, że w moich koncepcjach teoretycznych pojęcia: dyskurs, styl, gatunek i tekst funkcjonują jako kategorie relacyjne, tworząc eksplikacyjną kolekcję⁴⁶.

Kolekcja jako forma poszerzania formuły gatunkowej wybranych gatunków prasowych

Zarówno komunikacja prasowa (medialna), jak i inne formy aktywności interakcyjnej polskiej wspólnoty nasunęły mi potrzebę znalezienia formuły interpretacyjnej dla wypowiedzi polimorficznych, niemieszczących się jednak w kanonie form znanych i wyodrębnianych w logosferze. Zaproponowałam, nawiązując do Bachtinowskiej kategorii gatunku złożonego, zastosowanie dwu pojęć: gatunek w formie kolekcji i kolekcja gatunków⁴⁷. Wstępnie dookreślone pojęcie kolekcji

⁴⁴ Idea ta znalazła akceptację innych badaczy. Zob.: M. Kita, *Dyskurs prasowy*, s. 201.

⁴⁵ Samo zjawisko dostrzegłam i wyodrębniłam przed laty w trakcie analiz prasy regionalnej i wyspecjalizowanej. Zob.: M. Wojtak, *Przejawy kunsztu stylizatorskiego w artykułach z prasy wyspecjalizowanej*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XIII, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 2004, s. 179-188; eadem, *Rozłożone gazety...*, s. 81-93. Pojęcie redukcjonizmu genologicznego okazało się narzędziem analiz atrakcyjnym dla innych badaczy. Zob.: E. Bulisz, *Redukcjonizm genologiczny we współczesnej prasie poradnikowej dla kobiet*, „Stylistyka” 2014, t. 23, s. 397-414; K. Kaszewski, *10 najlepszych gier postapokaliptycznych, czyli o osobliwości genologicznej w prasie dla miłośników gier komputerowych*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach...*, s. 275-290; M. Worsowicz, *Rekomendacje i ich wpływ na charakterystykę gatunkową ogólnotematycznej prasy poradnikowej dla kobiet*, [w:] *ibidem*, s. 291-303.

⁴⁶ Zob.: M. Wojtak, *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*, „Tekst i Dyskurs, Text und Diskurs” 2011, z. 4, s. 69-78. Zob. ponadto: Z. Bilut-Homplewicz, A. Hanus, *Kontrastywność interlingwistyczna w kontekście inspiracji tekstologicznych Marii Wojtak*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne...*, s. 44-45.

⁴⁷ M. Wojtak, *Kolaże tekstowe jako forma komunikacji publicystycznej*, „Studia Językoznawcze”, 2003, t. 2, s. 9-27; eadem, *Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków*, [w:] „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XV, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 2006, s. 143-152; eadem, *Gatunki mowy charakterystyczne dla*

wypowiedzi oznacza trwałe współwystępowanie konkretnych typów wypowiedzi w ramach określonej całości komunikacyjnej, a więc także wspólnotę funkcji i komunikacyjnego przeznaczenia.

Gatunek w formie kolekcji tworzy całość kompozycyjną (współwystępują w jego ramach określone formy wypowiedzi) i ma strukturalne oraz funkcjonalne zwieńczenie. Zwieńczenie strukturalne (obligatoryjne) oznacza funkcjonowanie ramy delimitacyjnej z wyrazistymi i konwencjonalnymi sygnałami początku i/lub końca. W roli inicjalnego komponentu ramy występuje obligatoryjnie nazwa gatunkowa jako samodzielny wyróżnik lub część tytułu. Architektonika całości nie jest jednak ściśle dookreślona. Najczęściej powtarzające się układy segmentów to: (1) kompozycja sylwiczna, czyli współwystępowanie wypowiedzi o zróżnicowanej strukturze, porządkowanych tematycznie, funkcjonalnie lub tworzących układy doraźne, (2) układy blokowe, obejmujące sekwencje wypowiedzi kompozycyjnie paralelnych, (3) struktura oparta na kontaminacji.

Zwiewczenie funkcjonalne oznacza – po stronie nadawcy: pojawienie się ogólnej intencji komunikacyjnej, którą tworzą uzupełniające się intencje poszczególnych segmentów (składników kompozycyjnych), a także konwencjonalnie ustalone skutki komunikacyjne – po stronie odbiorcy. Zjawiska te funkcjonują jako składniki świadomości gatunkowej uczestników modelowych interakcji. Do gatunków w formie kolekcji zaliczam: modlitewnik, kalendarz, księgę wpisów, regulaminy, horoskop gazetowy, ogłoszenia, poradniki, przewodniki.

Kolekcje gatunków to zbiory wypowiedzi względnie trwałe współwystępujących, izofunkcyjnych (choć intencje składników zbioru mogą tworzyć układy koniunkcyjne), spokrewnionych tematycznie, lecz pozbawionych strukturalnego zwieńczenia oraz nazwy gatunkowej. Przykładem mogą być kolaże tekstowe stosowane we współczesnej publicystyce⁴⁸, a także inne formy poszerzania pola gatunkowego takich gatunków jak wiadomość, wywiad czy sylwetka.

Prasa jest pod omawianym względem na tyle twórcza, że zawiera graniczne formy przekazu. Przykładem może być artykuł poradnikowy, który w architektonice artykułu (tytuł, lid, korpus) zamyka różne formy wypowiedzi dziennikarskich i niedziennikarskich. W medialnym polu komunikacyjnym częściej spotykane są wypowiedzi wykazujące się nawiązaniami do obu wyodrębnianych zjawisk generycznych niż realizację, by tak rzec, czyste⁴⁹.

Różnice między tak konstruowanymi pojęciami gatunkowymi i tekstowymi przedstawia następująca tabela:

prasy motoryzacyjnej, „Prace Językoznawcze” 2006, t. 8, s. 61-77; eadem, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów 2011, s. 21-22; eadem, *Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwiłkaniach komunikacyjnych*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. IV, *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2011, s. 44-56. Zob. ponadto omówienie tej koncepcji w: G. Ptaszek, *Wkład profesora Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, s. 32-34.

⁴⁸ Zob.: M. Wojtak, *Kolaże tekstowe jako forma komunikacji publicystycznej*, [w:] „Studia Językoznawcze”, t. 2, *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, Szczecin 2003, s. 9-27.

⁴⁹ Zob.: E. Bulisz, *O poradach prasowych z lifestyle'owego magazynu „Women's Health”*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, s. 427-446.

Tabela 1: Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków

GATUNEK W FORMIE KOLEKCJI	KOLEKCJA GATUNKÓW
struktura:	
- zwięzczenie strukturalne	- brak zwięzczenia
- rama delimitacyjna	- brak ramy delimitacyjnej
- dominanta kompozycyjna	- układ otwarty
- względna autonomia komponentów	- pełna autonomia komponentów
aspekt pragmatyczny:	
- izofunkcyjność niesumaryczna	- izofunkcyjność sumaryczna
aspekt stylistyczny:	
- wielostylowość obramowana genologicznie	- wielostylowość obramowana komunikacyjnie

Źródło: oprac. własne

Zagadnienie powiązań między wypowiedziami prasowymi (szerzej komunikatami medialnymi) żywo interesuje nie tylko polskich medioznawców (a także lingwistów). Poszukuje się w związku z tym zarówno instrumentarium pojęciowego dla charakterystyki wspomnianych zjawisk, jak i uzusu terminologicznego. Dzięki polskiemu germanistom zaczyna w świadomości lingwistów na gruncie badań polonistycznych funkcjonować pojęcie klastrow, które zaproponował w roku 1997 Ulrich Püschel⁵⁰. Odnosi się ono do zjawiska łączenia w prasie krótkich tekstów informacyjnych i publicystycznych oraz materiałów ikonograficznych, które czytelnik może odbierać w swobodny sposób. Przykładem adaptacji wspomnianego pojęcia jest zbiorcza analiza „tekstów prasowych skupionych na jednej stronie, zapowiedzianych wspólnym tytułem głównym, których centrum stanowi recenzja filmu, książki, wydarzenia kulturalnego”⁵¹. Nie ma powodu odrzucania wspomnianych propozycji interpretacyjnych, skoro znajdują odzwierciedlenie w empirii tekstowej czy raczej komunikacyjnej (wielokodowej).

Ponieważ w niniejszym opracowaniu skupiam uwagę na własnych propozycjach rozwiązań badawczych, powracam jednak do pojęcia gatunku w formie kolekcji i kolekcji gatunków. Potwierdzeniem analitycznej przydatności tych pojęć są przykłady ich zastosowania przez innych badaczy w odniesieniu do gatunków telewizyjnych. Beata Grochala scharakteryzowała wnikliwie transmisję sportową, pokazując, że ten złożony twór gatunkowy, który współtworzą następujące komponenty: zapowiedź, wprowadzenie, debata ekspercka, wywiad, transmisja live, serwis sportowy, retransmisje (skrótó meczowe), ma zarówno znamiona gatun-

⁵⁰ Zob. na ten temat: A. Hanus, *Wariantywność gatunkowa w ujęciach kontrastowych na przykładzie wybranych polskich i niemieckich tabloidów*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 2014, nr 7, s. 248; I. Szwed, *Komentarz prasowy – innowacyjność a elementy prototypowe*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach...*, s. 145-163.

⁵¹ M. Krauz, *Hiperstruktura, klastry tekstów czy dyskurs krytyczny – recenzja prasowa w grupie tekstów towarzyszących*, [w:] *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice 2016, s. 261.

ku w formie kolekcji, jak i kolekcji gatunków⁵². Ewie Szkudlarek-Śmiechowicz oba pojęcia posłużyły do pogłębienia refleksji na temat magazynów telewizyjnych, w których wprawdzie obserwować można brak stabilizacji składu komponentów, ale takie modyfikacje gatunku nie sprawiają, że traci on tożsamość. Oddzielnym problemem pozostaje kwestia świadomości gatunkowej twórców, wyrażającej się m.in. brakiem nazwy gatunkowej dla analizowanego strumienia telewizyjnego (przecież nie amorficznego)⁵³.

Niezależnie od nominacji (gatunek w formie kolekcji, megagatunek, hipergatunek) dostrzegane w praktyce komunikacyjnej (w dyskursie medialnym) zjawiska da się opisywać, stosując czteroaspektowy model analizy, a nawet wyodrębnić warianty wzorca, co znacznie udoskonala i ułatwia rozstrzygnięcia dotyczące tożsamości gatunkowej przekazów medialnych zaobserwowanych w praktyce. O tożsamości gatunku w większym stopniu przesądzają jego wyznaczniki parametryzacyjne niż miejsce na mapie gatunków. Wspomniana mapa może być bowiem w różnorodny sposób konfigurowana. Brak, moim zdaniem, mocnych przesłanek odrzucenia któregośkolwiek układu typologicznego⁵⁴. Zgodzić się jednak wypada z opinią Bożeny Witosz, która stwierdza, że „[...] układ typologiczny form gatunkowych nie może w sposób trwały wyznaczać miejsca poszczególnym gatunkom, powinien przypominać elastyczną sieć, podatną na zmiany układu i rozciągliwą”⁵⁵.

Analizy bogatego zbioru wypowiedzi prasowych pozwoliły mi dostrzec zjawisko osobliwych gatunkowych interferencji, które nazwałam przebitką gatunkową, czyli śladem innego gatunku w wypowiedzi realizującej określony kod gatunkowy⁵⁶. We wzorcu gatunkowym owe przebitki są niewyrazistą potencją⁵⁷. Ukonkretniają się jednak w wypowiedziach i odróżniają od adaptacji gatunkowych⁵⁸. Brak już miejsca w niniejszym opracowaniu na rozwijanie tych wątków poznawczych.

⁵² B. Grochala, *Telewizyjna transmisja sportowa jako kolekcja gatunków*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5, *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 347-355; eadem, *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej (na materiale transmisji meczów piłki nożnej)*, Łódź 2016.

⁵³ E. Szkudlarek-Śmiechowicz, *Magazyn telewizyjny jako gatunek w formie kolekcji*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5, *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 393-402. Warto dodać, że prace obu łódzkich badaczek odnotowuje G. Ptaszek w artykule *Wkład profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, s. 34, wskazując inne komunikacyjne twory, którym można przypisywać status kolekcji (silniejszej lub słabszej) i w ten sposób uściślać ich charakterystykę. Przypomina też zaproponowane przez medioznawców pojęcie megagatunku.

⁵⁴ M. Wojtak, *Dylematy genologa*, s. 20-21.

⁵⁵ B. Witosz, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice 2005, s. 157.

⁵⁶ M. Wojtak, *Gdy „między” jest w środku, czyli o przenikaniu się konwencji gatunkowych w konkretnych tekstach (na przykładzie przekazów prasowych)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5, *Gatunek a granice*, s. 84-92. Pierwsze obserwacje opisywanego zjawiska odnosiły się do wywiadów. Zob. M. Wojtak, *Obraz indywidualnego świata wartości w wywiadzie (studium przypadku)*, [w:] *Media a wartości*, cz. 2, *Media drukowane i elektroniczne*, red. M. Gabrys-Ślawińska, M. Aleksandruk, Biała Podlaska 2013, s. 6-19; eadem, *Wartości w wywiadzie – wartość wywiadu*, [w:] *Współczesne media. Wartości w mediach – wartości mediów*, t. 2, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2014, s. 225-239.

⁵⁷ M. Wojtak, *Gdy „między” jest w środku...*, s. 91: „Na poziomie wzorców [...] mamy do czynienia ze zjawiskiem kontaminacji, przenikania schematów. Gatunek dominujący rysuje się jasno i wyraziście, gatunek źródłowy zaś pokazuje się w wersji rozmytej”.

⁵⁸ Ibidem, s. 86.

Zakończenie

Postrzegając gatunki wypowiedzi (prasowych w szczególności) jako kategorie dynamiczne i polimorficzne, mogę proponować analizy różnie skonfigurowanych zbiorów wypowiedzi, śledzić ich przeobrażenia (w określonym przedziale czasowym), charakteryzować je immanentnie i w urozmaiconych kontekstach, a więc jako składniki absorpcyjnego dyskursu, zwracać uwagę na cechy dyferencjalne i deskryptywne, co pozwala dostrzegać zarówno granice między wybranymi zjawiskami generycznymi, jak i nie pomijać możliwości pojawienia się form tworzących kontinuum, w istocie synkretycznych, a jednak nie tracących gatunkowej tożsamości. Nie muszę wtedy przyłączać się do zwolenników tezy o rozmyciu gatunków, lecz postrzegać i w miarę precyzyjnie przedstawiać całe spektrum przejawów realizowania elastycznych konwencji, ich lekkiego modyfikowania, przekształceń radykalnych w ramach określonych proponowanych odbiorcom paktów (faktograficznego czy zabawowego), eksponowania gier komunikacyjnych pozwalających wywoływać wrażenie świeżości, kreatywności i swobody twórczej.

Dzięki wypracowanemu instrumentarium badawczemu (wyżej scharakteryzowanemu) mogę też zajmować się okazami gatunku, czyli pojedynczymi wypowiedziami, które zawierają ślady gatunkowej przynależności – czytelne dla odbiorcy, a więc także badacza.

Bibliografia

Bartmiński J., *Jak opisywać gatunki mowy?*, „Język a Kultura”, t. 23, *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław 2012, s. 13-32.

Bauer Z., *Gatunki dziennikarskie w Sieci. Co się zmieniło i jak bardzo?* [w:] *E-gatunki. Dziennikarz w nowej przestrzeni komunikowania*, red. W. Godzic, Z. Bauer, Warszawa 2015, s. 143-173.

Bauer Z., *Gatunki dziennikarskie*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000.

Bibliografia dorobku naukowego pracowników Instytutu Filologii Polskiej UMCS do roku 2013, red. B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014, s. 643-661.

Bilut-Homplewicz Z., Hanus A., *Kontrastywność interlingwistyczna w kontekście inspiracji tekstologicznych Marii Wojtak*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 37-50.

Bulisz E., *O poradach prasowych z lifestylowego magazynu „Women’s Health”*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 427-446.

Bulisz E., *Redukcjonizm genologiczny we współczesnej prasie poradnikowej dla kobiet*, „Stylistyka” 2014, t. 23, s. 397-414.

E-gatunki. Dziennikarz w nowej przestrzeni komunikowania, red. W. Godzic, Z. Bauer, Warszawa 2015.

Gajda S., *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 255-256.

Grochala B., *Telewizyjna transmisja sportowa jako kolekcja gatunków*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5, *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 347-355.

Grochala B., *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej (na materiale transmisji meczów piłki nożnej)*, Łódź 2016.

Hanus A., *Wariantywność gatunkowa w ujęciach kontrastywnych na przykładzie wybranych polskich i niemieckich tabloidów*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 2014, nr 7, s. 197-218.

Kasiak M., *Artykuł publicystyczny w świadomości genologicznej dziennikarzy prasowych*, „Studia Medioznawcze” 2015, nr 4, s. 83-95.

Kaszewski K., *10 najlepszych gier postapokaliptycznych, czyli o osobliwości genologicznej w prasie dla miłośników gier komputerowych*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 275-290.

Kępa-Figura D., *Pragmatyczne aspekty gatunku (na przykładzie informacji dziennikarskiej)*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 97-105.

Kita M., *Dyskurs prasowy*, [w:] *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po współczesnej stylistyce*, red. E. Malinowska, J. Nocon, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 199-288.

Kita M., *Maria Wojtak „na medialnym polu badawczym”. I nie tylko...*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 19-26.

Krauz M., *Hiperstruktura, klastry tekstów czy dyskurs krytyczny – recenzja prasowa w grupie tekstów towarzyszących*, [w:] *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice 2016, s. 261-275.

Lisowska-Magdziarz M., *Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*, Kraków 2007.

Media.pl Badania nad mediami w Polsce, red. T. Bielak, G. Ptaszek, Kraków 2016.

Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2003.

Ptaszek G., *Wkład profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 27-36.

Szkudlarek-Śmiechowicz E., *Magazyn telewizyjny jako gatunek w formie kolekcji*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5, *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 393-402.

Szwed I., *Komentarz prasowy – innowacyjność a elementy prototypowe*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 145-163.

Ściślak J., *Jak zostać dziennikarzem*, Wrocław 2007.

Witosz B., *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice 2005.

Wojtak M., *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Lublin 2008 (lub 2010).

Wojtak M., *Dylematy genologa*, [w:] *Porozmawiajmy o gatunkach. Artystycznych i użytkowych*, red. E. Bulisz, M. Wojtak, Lublin 2015, s. 11-29.

Wojtak M., *Welchen Forschungsweg einschlagen? Dilemmate eines Textsorten- und Gattungsforschers*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 2015, nr 8, s. 235-252.

Wojtak M., *Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków*, [w:] „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XV, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 2006, s. 143-152.

Wojtak M., *Gatunki prasowe*, Lublin 2004.

Wojtak M., *Gatunki mowy charakterystyczne dla prasy motoryzacyjnej*, „Prace Językoznawcze” 2006, t. 8, s. 61-77.

Wojtak M., *Gatunki prasowe w dyskursywnym zakorzenieniu*, [w:] *Tekst – gatunek – dyskurs na przełomie XX i XXI wieku*, red. J. Szadura, Lublin 2012, s. 9-26.

Wojtak M., *Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zarys problematyki*, [w:] *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Małinowska, Opole 2004, s. 131-141.

Wojtak M., *Gdy „między” jest w środku, czyli o przenikaniu się konwencji gatunkowych w konkretnych tekstach (na przykładzie przekazów prasowych)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. V, *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 82-93.

Wojtak M., *Genologia tekstów użytkowych*, [w:] *Polonistyka w przebudowie*, t. I, red. M. Czermińska i in., Kraków 2005, s. 132-148.

Wojtak M., *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze” 2014, z. 3, s. 63-71.

Wojtak M., *Genologicznej analizy teksta*, [w:] *Stereotypność i twórczość w tekście*, red. E. A. Bażenowa, Piern 2014, s. 77-86.

Wojtak M., *Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy*, Lublin 2010.

Wojtak M., *Interakcyjny styl komunikowania w prasie kobiecej*, [w:] *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku*, t. 1, red. J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan, Lublin 2006, s. 115-128.

Wojtak M., *Kolaże tekstowe jako forma komunikacji publicystycznej*, „Studia Językoznawcze”, t. 2, *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, Szczecin 2003, s. 9-27.

Wojtak M., *Niebanalne teksty prasowe w analizie genologicznej*, [w:] *Człowiek i kultura w komunikacji medialnej*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Lublin 2015, s. 135-145.

Wojtak M., *Obraz indywidualnego świata wartości w wywiadzie (studium przypadku)*, [w:] *Media a wartości*, cz. 2, *Media drukowane i elektroniczne*, red. M. Gabryś-Sławińska, M. Aleksandruk, Biała Podlaska 2013, s. 6-19.

Wojtak M., *O nowych formach dziennikarskiej informacji w prasie tradycyjnej*, [w:] *Współczesne media. Media informacyjne*, t. 1, red. D. Kępa-Figura, I. Hofman, Lublin 2016, s. 83-99.

Wojtak M., *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*, „Tekst i Dyskurs, Text und Diskurs” 2011, z. 4, s. 69-78.

Wojtak M., *Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. IV, *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2011, s. 44-56.

Wojtak M., *Przejawy kunsztu stylizatorskiego w artykułach z prasy wyspecjalizowanej*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2004, t. XIII, s. 179-188.

Wojtak M., *Rozłożone gazety. Studia z zakresu prasowego dyskursu, języka i stylu*, Lublin 2015.

Wojtak M., *Sporne i bezsporne problemy współczesnej genologii*, „Poradnik Językowy” 2014, z. 8, s. 7-22.

Wojtak M., *Wartości w wywiadzie – wartość wywiadu*, [w:] *Współczesne media. Wartości w mediach – wartości mediów*, t. 2, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2014, s. 225-239.

Wojtak M., *Współczesnej publicystyki prasowej oblicza różne*, „Poznańskie Studia Polonistyczne” 2013, t. 20, z. 2, s. 205-220.

Wojtak M., *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów 2011.

Wojtak M., *Wzmianki do zadań specjalnych*, „Media. Kultura. Społeczeństwo” 2007, t. 2, s. 7-17.

Wojtak M., *Zmienność w jedności, czyli o gatunkach prasowych i ich metamorfozach*, [w:] *Problemy i nadzieje współczesnego dziennikarstwa*, red. G. Filip, Rzeszów 2016, s. 103-128.

Wolny-Zmorzyński K., Kozieł A., *Genologia dziennikarska*, „Studia Medioznawcze” 2013, z. 3, s. 23-34.

Worsowicz M., *Rekomendacje i ich wpływ na charakterystykę gatunkową ogólnotematycznej prasy poradnikowej dla kobiet*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2017, s. 291-303.

Zaśko-Zielińska M., *Przez okno świadomości. Gatunki mowy w świadomości użytkowników języka*, Wrocław 2002.

Żydek-Bednarczuk U., *Dyskurs medialny*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej. Style współczesnej polszczyzny*, red. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 179-197.